

Dwupłatkowa zastawka aortalna z tętniakiem aorty wstępującej – podłoże genetyczne choroby

Justyna Rybicka¹, Mariusz Kuśmierczyk², Mirosław Kowalski¹, Piotr Hoffman¹

¹Klinika Wad Wrodzonych Serca, Instytut Kardiologii im. Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa, Polska

²Klinika Kardiologii i Transplantologii, Instytut Kardiologii im. Prymasa Tysiąclecia Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa, Polska

Postępowanie Kardiologiczne 2012; 8, 2 (28): 120–125

Słowa kluczowe: dwupłatkowa zastawka aortalna, niedomykalność aortalna, tętniak aorty, rozwarstwienie aorty, dziedziczenie

Wstęp

Dwupłatkowa zastawka aortalna (*bicuspid aortic valve* – BAV) jest najczęstszą wrodzoną wadą serca. Częstość jej występowania w populacji ogólnej ocenia się na 1–2% [1, 2]. Anatomicznie wyróżnia się 3 typy BAV: ze zrośniętym płatkami wieńcowym prawym i lewym (około 74% wszystkich przypadków), ze zrośniętym płatkami wieńcowym prawym i płatkami niewieńcowym (24%) oraz najrzadziej pojawiający się typ ze zrośniętym płatkami wieńcowym lewym i niewieńcowym (2%) [3]. Następstwem BAV jest zwężenie i/lub niedomykalność zastawki, zwiększone jest także ryzyko występującego infekcyjnego zapalenia wsierdza. Wadzie często towarzyszy tętniak aorty wstępującej. Do innych wad współistniejących z BAV zalicza się: koarktację aorty, przerwanie ciągłości aorty, ubytek przegrody międzykomorowej (*ventricular septal defect* – VSD), drożny przewód tętniczy (*patent ductus arteriosus* – PDA) i ubytek przegrody międzyprzedsionkowej (*atrial septal defect* – ASD) [1, 2, 4]. Wykazano dziedziczenie wady. Trzy razy częściej występuje ona u mężczyzn niż u kobiet [1].

Poniżej przedstawiono przypadek 27-letniego mężczyzny z istotną niedomykalnością i umiarkowanym zwężeniem dwupłatkowej zastawki aortalnej oraz z tętniakiem aorty wstępującej (*thoracic aortic aneurysm disease* – TAAD).

Opis przypadku

W 18. roku życia u mężczyzny stwierdzono szmer nad sercem, wykonano badanie echokardiograficzne i rozpoznano niedomykalność zastawki aortalnej. Pacjenta skierowano do Kliniki Wad Wrodzonych Serca Instytutu Kardiologii. Rozpoznano wówczas istotną niedomykalność i małe zwężenie BAV [gradient aortalny maksymalny

(GA max) 42 mm Hg, średni (GA mean) 30 mm Hg]. Z uwagi na brak dolegliwości, umiarkowanie poszerzoną lewą komorę [wymiar końcoworozkurczowy lewej komory (*left ventricular end diastolic diameter* – LVEDd) 65 mm], zachowaną jej funkcję skurczową [(*ejection fraction* – EF) 73%] i graniczny wymiar aorty wstępującej (38 mm) podjęto decyzję o dalszej obserwacji. Przez kolejnych 7 lat chory pozostawał pod opieką Poradni Przyklinicznej Wad Wrodzonych Serca, gdzie obserwowano stopniowy wzrost gradientu przez zastawkę aortalną (GA max z 42 mm Hg do 72 mm Hg, GA mean z 30 mm Hg do 40 mm Hg), poszerzanie jamy lewej komory (z 65 mm do 70 mm), postępującą jej dysfunkcję skurczową (zmniejszenie EF z 73% do 60%) i poszerzanie aorty wstępującej (z 38 mm do 46 mm) (tab. 1.). W 25. roku życia pacjent zauważył pogarszanie tolerancji wysiłku. W badaniu echokardiograficznym stwierdzono istotne poszerzenie lewej komory (LVEDd 70 mm) i upośledzenie jej funkcji skurczowej (EF 50%), a także istotne poszerzenie aorty wstępującej (50 mm). Pacjenta w trybie pilnym skierowano do Kliniki, ale nie zgłaszał się on przez 2 kolejne lata. Został przyjęty do szpitala dopiero w 27. roku życia. W tym czasie w badaniu podmiotowym oceniono wydolność fizyczną chorego na II/III klasę według NYHA. Przedmiotowo stwierdzono ciśnienie tętnicze 140/78 mm Hg, tętno Corrigan, mruk skurczowy w II–III prawym międzyżebrowym oraz szmer skurczowy wyrzutowy, najgłośniejszy w II prawym międzyżebrowym (4/6 w skali Levine'a) i szmer rozkurczowy *decrecendo*, najgłośniejszy w dolnej części lewego brzegu mostka (3/6 w skali Levine'a). W elektrokardiogramie obecne były cechy przerostu i przeciążenia lewej komory (ryc. 1.). W badaniu rentgenograficznym klatki piersiowej uwidoczono niedużego stopnia powiększenie serca – lewej komory (wskaźnik serce–klatka 52%),

Adres do korespondencji:

lek. Justyna Rybicka, Klinika Wad Wrodzonych Serca, Instytut Kardiologii, ul. Alpejska 42, 04-628 Warszawa, Polska, tel.: +48 22 343 42 63, faks: +48 22 343 45 38, e-mail: jrybicka@ikard.pl

Praca wpłynęła: 27.03.2012, wersja poprawiona: 15.05.2012, przyjęta do druku: 28.05.2012.

poszerzenie aorty wstępującej i prawidłowy obraz krążenia płucnego (ryc. 2.). W badaniu echokardiograficznym stwierdzono powiększoną jamę lewej komory (LVEDd 72 mm), istotną niedomykalność i umiarkowaną stenozę zastawki aortalnej z GA_{max} 64 mm Hg i GA_{mean} 41 mm Hg oraz poszerzenie aorty wstępującej do 52 mm (ryc. 3.). W świetle aorty odnotowano ponadto dodatkowe liniowe echo mogące odpowiadać odwarstwionej błonie wewnętrznej, co potwierdzono w badaniu przezprzetykowym (ryc. 4.). Echo wiązano raczej z rewerberacją z uwagi na jego ruch zgodny z cyklem serca i równoległy do ściany aorty, ale ponieważ natężenie echa było silne i widoczne w kilku projekcjach, wymagało ono dalszej diagnostyki. W celu wykluczenia rozwarstwienia aorty oraz dokładnej oceny wielkości i morfologii tętniaka, a także zależności między tętniakiem a sąsiednimi narządami i tętnicami odchodzącymi od aorty wykonano tomografię komputerową. Uwidoczniono tętniak aorty wstępującej o największej średnicy światła 52 mm, wykluczono rozwarstwienie i podobnie jak w obrazie echokardiograficznym stwierdzono dwupłatkową zastawkę aortalną ze zrośniętym prawym i lewym płatkami wieńcowym. Wykazano ponadto obecność zwapnień na brzegach tych płatków (ryc. 5., 6.). Pacjenta zakwalifikowano do leczenia operacyjnego w trybie pilnym. Wykonano

operację Bentalla, wszczepiając protezę aorty z mechaniczną zastawką aortalną (aortalny graft zastawkowy SJM 27 mm). Przebieg pooperacyjny był niepowikłany. Chorego wypisano do domu w 8. dobie po operacji. Osiem miesięcy po zabiegu mężczyzna pozostaje w klasie wydolnościowej według NYHA I/II.

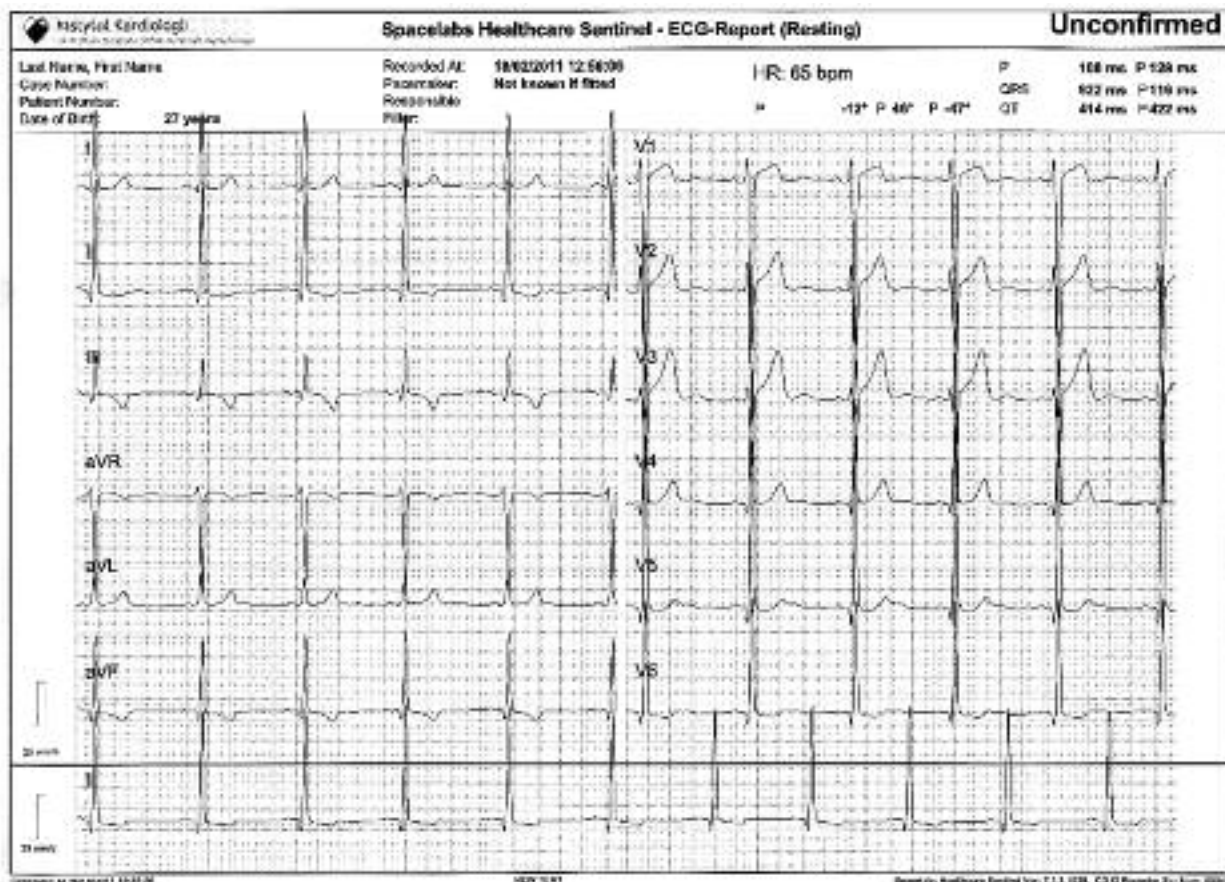
Dyskusja

Duża częstość występowania BAV wynika z podłoża genetycznego choroby. Zidentyfikowano kilka sposobów

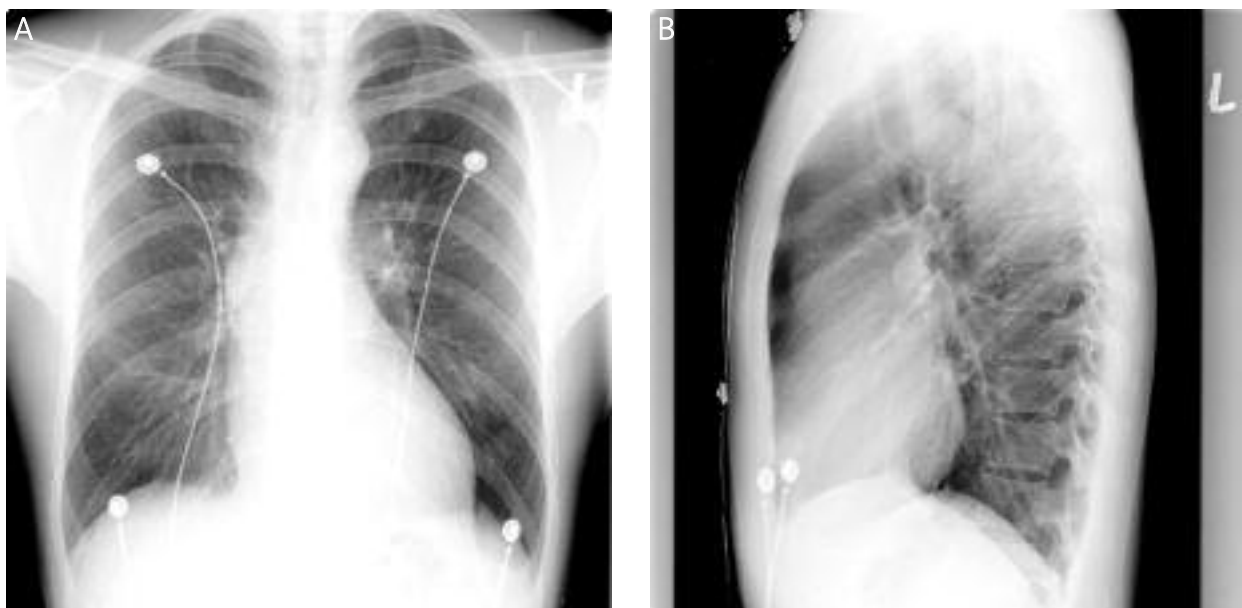
Tabela 1. Badania echokardiograficzne, 19.–25. rok życia

Wiek [lata]	GA_{max}	GA_{mean}	LVEDd [mm]	EF [%]	Aorta [mm]
19	42	30	65	73	38
21	35	22	63	61	35
22	40	26	72	60	42
24	72	40	70	60	46
25	73	53	70	50	50

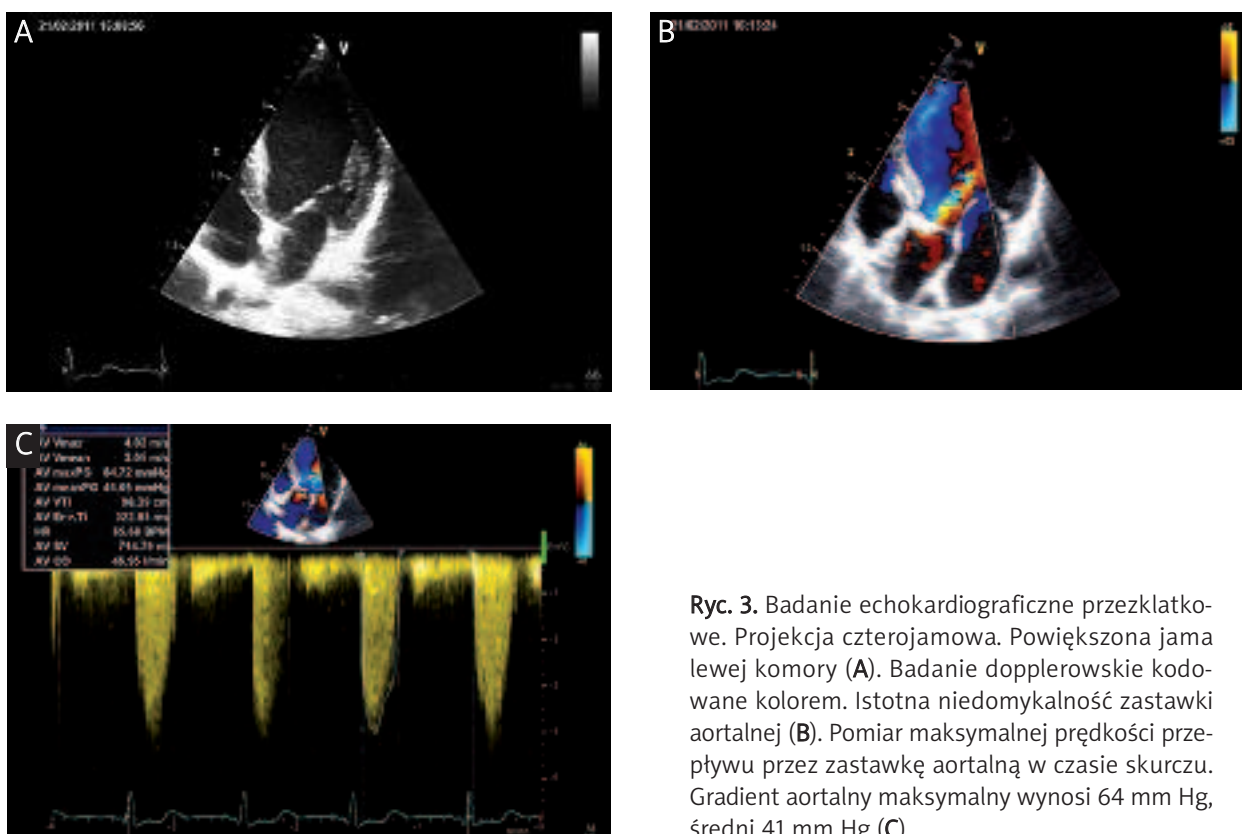
GA_{max} – gradient aortalny maksymalny, *GA_{mean}* – gradient aortalny średni, *LVEDd* – wymiar końcoworozkurczowy lewej komory, *EF* – frakcja wyrzutowa lewej komory

Ryc. 1. EKG. Przerost (wskaźnik Sokołowa 67 mm) i przeciążenie lewej komory (ujemne i ujemno-dodatnie załamki T z obniżeniem odcinka ST w odprowadzeniach II, III, aVF i V5-V6)

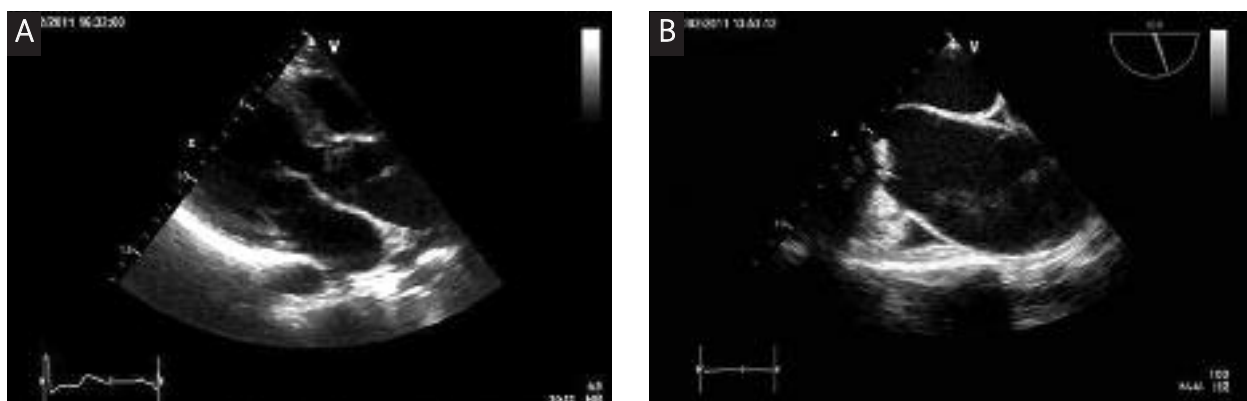
Ryc. 2. RTG klatki piersiowej. Projektcja tylnoprzodna (A) i bok (B). Serce powiększone w małym stopniu (wskaźnik serce–klatka 52%). Poszerzona aorta wstępująca

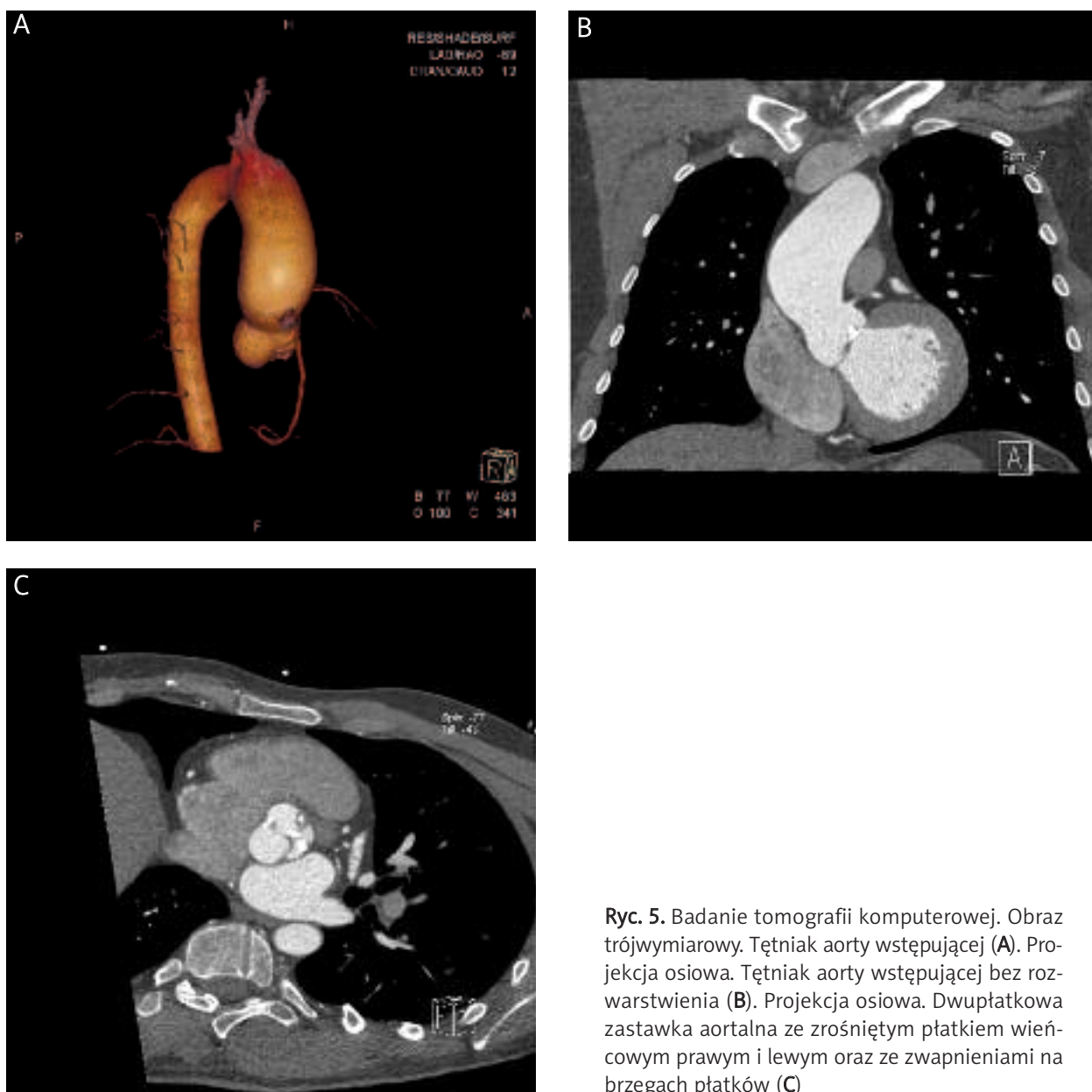
Ryc. 3. Badanie echokardiograficzne przezklatkowe. Projektcja czterojamowa. Powiększona jama lewej komory (A). Badanie dopplerowskie kodowane kolorem. Istotna niedomykalność zastawki aortalnej (B). Pomiar maksymalnej prędkości przepływu przez zastawkę aortalną w czasie skurczu. Gradient aortalny maksymalny wynosi 64 mm Hg, średni 41 mm Hg (C)

dziedziczenia wady. Ustalono, że za nieprawidłowy rozwój zastawki aortalnej i skłonność do zwapnień płatków zastawki odpowiadają mutacje w genie *NOTCH1* [5, 6]. Z kolei mutacje w genie *ACTA2* powodują zaburzenie zdolności skurczowej filamentów cienkich miocytów gładkich

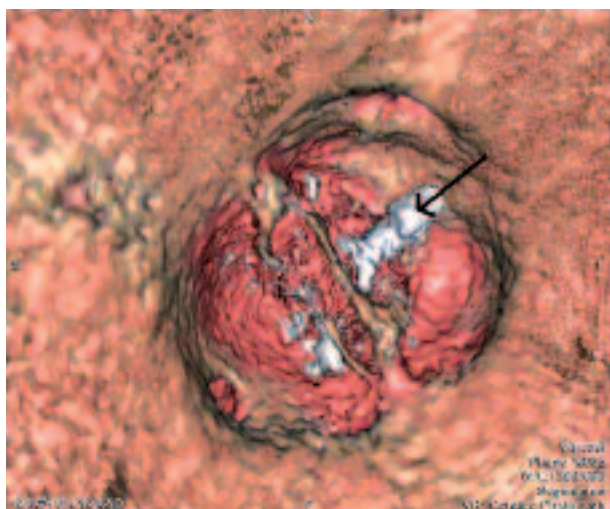
aorty, co prowadzi do rozwoju BAV i niespołowego tętniaka aorty wstępującej (*thoracic aorta aneurysms and dissections – TAAD*) [7]. Obie wspomniane mutacje dziedziczą się autosomalnie dominująco. W ten sam sposób dziedziczą się również dwa zespoły, z którymi może współistnieć

Ryc. 4. Badanie echokardiograficzne przezklatkowe. Projekcja przymostkowa w osi długiej. Dodatkowe liniowe echo w świetle aorty (A). Badanie echokardiograficzne przezprzetykowe. Projekcja środkowa. Płaszczyzna pośrednia lewa. Dodatkowe liniowe echo w świetle aorty (B)

Ryc. 5. Badanie tomografii komputerowej. Obraz trójwymiarowy. Tętniak aorty wstępującej (A). Projekcja osiowa. Tętniak aorty wstępującej bez rozwarstwienia (B). Projekcja osiowa. Dwupłatkowa zastawka aortalna ze zrośniętym płatków wieńcowym prawym i lewym oraz ze zwapnieniami na brzegach płatków (C)

Ryc. 6. Badanie tomografii komputerowej. Obraz trójwymiarowy. Dwupłatkowa zastawka aortalna ze zrośniętym płatkami wieńcowym prawym i lewym oraz ze zwapnieniami na brzegach płatków

BAV – zespół Loeyisa-Dietza (mutacje w genach *TGFBR1* i *TGFBR2*) i zespół Andersena (mutacje w genie *KCN2*) [8, 9]. Innymi zespołami, z którymi może współistnieć BAV i które dziedziczą się w sposób sprzężony z chromosomem X, są zespół Turnera i okołokomorowa heteropatja sprzężona z chromosomem X. Wśród przyczyn BAV wymienia się również zmniejszoną produkcję syntazy tlenku azotu (eNOS) [10]. Najprawdopodobniej prowadzą one do zakłócenia struktury macierzy zewnątrzkomórkowej (*extra-cellular matrix* – ECM). Następuje bowiem niewłaściwa synteza, degradacja i transport fibryliny 1, co powoduje jej niedobór. Fibrylina 1 w prawidłowej trójpłatkowej zastawce wiąże komórki mięśni gładkich ze strukturami ECM, takimi jak elastyna i kolagen. Jej niedobór sprawia, że nie ma wsparcia dla komórek mięśni gładkich, dochodzi do uwolnienia metaloproteinaz (*matrix metalloproteinases* – MMP), uszkodzenia ECM – m.in. fragmentacji elastyny, śmierci komórek i tym samym do utraty podparcia i elastyczności ściany aorty. Te zmiany warstwy środkowej ściany aorty prowadzą do poszerzenia i rozwoju tętniaka aorty [1, 4, 11]. Częstość występowania TAAD u pacjentów z BAV ocenia się na około 30–40%, a więc jest ona 3 razy większa niż u pacjentów z zastawką trójpłatkową, u których wynosi około 12% [1, 3]. Najgroźniejszym powikłaniem BAV jest rozwarstwienie ściany aorty. Dochodzi do niego u 2–6% chorych, głównie młodych mężczyzn i przy obecności niedomykalności BAV. Ocenia się, że niedomykalność zastawki aortalnej występuje u około 20–30% chorych z BAV, podczas gdy stenozą u 60–70% z nich [1, 4].

Podstawowym badaniem obrazowym wykorzystywanym w diagnostyce BAV jest echokardiografia. U pacjentów bez istotnej dysfunkcji zastawki aortalnej i z wymiarem aorty poniżej 40 mm zaleca się wykonywanie badania

co 2 lata. U pacjentów z istotną stenozą lub niedomykalnością zastawki i/lub poszerzeniem aorty wstępującej ≥ 40 mm badanie to należy wykonywać co rok.

W przedstawionym przypadku w ciągu 7 lat w corocznych badaniach echokardiograficznych obserwowano stopniowy, nieduży wzrost gradientu przez zastawkę aortalną, poszerzenie się jamy lewej komory, postępującą jej dysfunkcję skurczową i poszerzenie aorty wstępującej. Ze względu na obecne u chorego w 25. roku życia objawy podmiotowe oraz istotne poszerzenie jamy lewej komory, istotną niedomykalność i umiarkowaną stenozę zastawki aortalnej, a także poszerzenie aorty wstępującej do 52 mm pacjenta zakwalifikowano do leczenia operacyjnego.

Z uwagi na podejmowane decyzje kliniczne komentatora wymaga interpretacja gradientu aortalnego. Należy bowiem pamiętać, że gradient przez zastawkę zależy od objętości wyrzutowej i w przypadku jej zmniejszenia pomocna jest ocena pola ujścia zastawki [12]. Ze względu na duże ryzyko rozwoju TAAD u pacjentów z BAV ważną jest ocena aorty.

W opisywanym przypadku w badaniu echokardiograficznym przezklatkowym i przezprzełykowym stwierdzono w świetle aorty dodatkowe linijne echa mogące odpowiadać odwarstwionej błonie wewnętrznej. Echa te wymagają odróżnienia rozwarstwienia od artefaktu. W różnicowaniu tym pomocna jest analiza ruchu linijnego echa – odwarstwiona błona wewnętrzna charakteryzuje się chaotycznym, falującym, czasem trzepoczącym ruchem niezgodnym z cyklem serca i nierównoległym do innej sąsiadującej struktury. W przeciwieństwie do artefaktu, którego natężenie zmniejsza się stopniowo w świetle naczynia, echogeniczność odwarstwionej blaszki błony wewnętrznej jest równa wzdłuż całego przebiegu. Przydatne w różnicowaniu rozwarstwienia aorty od artefaktu może być także badanie dopplerowskie kodowane kolorem. W przypadku odwarstwionej błony wewnętrznej wykaże ono rozdzielenie przepływu, podczas gdy artefakt nie wpłynie na rozkład sygnału kodowanego kolorem. Warto również pamiętać, że dodatkowe echo widoczne w świetle aorty może odpowiadać nakładającej się żyły przebiegającej w pobliżu aorty – najczęściej jest to lewa żyła ramienno-główna. Również w tym przypadku przydatne w różnicowaniu jest badanie dopplerowskie kodowane kolorem. Uwidoczni ono bowiem przepływ po obu stronach linijnego echa – z zaznaczeniem, że przepływ w obrębie światła aorty będzie miał charakter pulsacyjny, natomiast w obrębie żyły – ciągły. Oddzieloną błonę wewnętrzną powinno się rejestrować w więcej niż jednej projekcji [12, 13]. Zarówno w przypadku wątpliwości diagnostycznych, jak i w celu dokładnej oceny tętniaka i ewentualnego rozwarstwienia aorty należy wykonać tomografię komputerową.

Zalecenia europejskich i amerykańskich towarzystw rekomendują operację zastawki aortalnej w przypadku ciężkiej objawowej stenozy lub niedomykalności aortalnej, a także ciężkiej bezobjawowej stenozy lub niedomy-

kalności aortalnej, gdy spełnione jest dodatkowo co najmniej jedno z następujących kryteriów: upośledzona jest czynność skurczowa lewej komory (EF < 50%), pacjenci są poddawani innej operacji kardiochirurgicznej (aorty, innych zastawek, pomostowania aortalno-wieńcowego), wymiar końcoworozkurczowy (*end-diastolic diameter* – EDD) lub końcowoskurczowy (*end-systolic diameter* – ESD) lewej komory przekracza odpowiednio 70 mm i 50 mm (dotyczy wyłącznie niedomykalności aortalnej), objawy pojawiają się w czasie trwania testu wysiłkowego (dotyczy wyłącznie stenozy aortalnej). Wskazaniem do leczenia operacyjnego tętniaka aorty wstępującej u pacjentów z BAV jest poszerzenie aorty wstępującej powyżej 50 mm. Wymianę aorty wstępującej należy także rozważyć u pacjentów poddawanych operacji BAV, jeżeli średnica aorty wynosi 4,5 cm i więcej [14–16].

Podsumowując – BAV jest najczęstszą wrodzoną wadą serca. Wiąże się ona z częstą dysfunkcją zastawki w postaci stenozy i/lub niedomykalności. W wyniku współwystępujących wrodzonych nieprawidłowości w budowie ściany aorty wadzie często towarzyszy tętniak aorty wstępującej. Rozpoznanie BAV, nawet bez jej dysfunkcji, powinno się więc wiązać z regularną oceną zastawki i aorty. Zaleca się ponadto wykonanie badania echokardiograficznego u krewnych pierwszego stopnia z BAV.

Piśmiennictwo

1. Siu SC, Silversides CK. Bicuspid aortic valve disease. *J Am Coll Cardiol* 2010; 55: 2789-2800.
2. Cripe L, Andelfinger G, Martin LJ i wsp. Bicuspid aortic valve is heritable. *J Am Coll Cardiol* 2004; 44: 138-143.
3. Jackson V, Petrini J, Caidahl K i wsp. Bicuspid aortic valve leaflet morphology in relation to aortic root morphology: a study of 300 patients undergoing open-heart surgery. *Eur J Cardiothorac Surg* 2011; 40: 118-124.
4. Davies RR, Kaple RK, Mandapati D i wsp. Natural history of ascending aortic aneurysm in the setting of an unreplaced bicuspid aortic valve. *Ann Thorac Surg* 2007; 83: 1338-1344.
5. Garg V, Muth AN, Ransom JF i wsp. Mutations in NOTCH1 cause aortic valve disease. *Nature* 2005; 437: 270-274.
6. Mohamed SA, Aherrahrou Z, Liptau H i wsp. Novel missense mutations (p.T596M and p.P1797H) in NOTCH1 in patients with bicuspid aortic valve. *Biochem Res Commun* 2006; 345: 1460-1465.
7. Guo DC, Pannu H, Tran-Fadulu V i wsp. Mutations in smooth muscle alpha-actin (ACTA2) lead to thoracic aortic aneurysm and dissections. *Net Genet* 2007; 39: 1488-1493.
8. Loeys BL, Chen J, Neptune ER i wsp. A syndrome of altered cardiovascular, craniofacial, neurocognitive and skeletal development caused by mutations in TGFBR1 or TGFBR2. *Nat Genet* 2005; 37: 275-281.
9. Andelfinger G, Tapper AR, Welch RC i wsp. KCNJ2 Mutation results in Andersen Syndromewith Sex-Specific Cardiac and Skeletal Muscle Phenotypes. *Am J Hum Gen* 2002; 71: 663-668.
10. Aicher D, Urbich C, Zeiher A i wsp. Endothelial nitric oxide synthase in bicuspid aortic valve disease. *Ann Thorac Surg* 2007; 83: 1290-1294.
11. Russo CF, Cannata A, Lanfranconi M i wsp. Is aortic wall degeneration related to bicuspid aortic valve anatomy in patients with valvular disease? *J Thorac Cardiovasc Surg* 2008; 136: 937-942.
12. Feigenbaum H, Armstrong WF, Ryan T. Feigenbaum's echocardiography. Lippincott Williams & Wilkins 2004.
13. Klisiewicz A, Hoffman P, Michałek P, Szymański P. Choroby aorty piersiowej. W: Echokardiografia. Hoffman P, Kasprzak JD (red.). Via Medica, Gdańsk 2004.
14. Hiratzka LF, Bakris GL, Beckamm JA i wsp. 2010 ACCF/AHA/AATS/ACR/ASA/SCA/SCAI/SIR/STS/SVM Guidelines for the Diagnosis and Management of Patients with Thoracic Aortic Disease. *J Am Coll Cardiol* 2010; 55: 27-129.
15. Baumgartner H, Bonhoeffer P, De Groot Natasja MS i wsp. ESC Guidelines for the management of grown-up congenital heart diseases (new version 2010). *Eur Heart J* 2010; 31: 2915-2957.
16. Vahanian A, Baumgartner H, Bax J i wsp. Guidelines on the management of valvular heart disease. The Task Force on the Management of Valvular Heart Disease of the European Society of Cardiology. *Eur Heart J* 2007; 28: 230-268.